

Marcel Chelba

**Ultima idee a lui Constantin Noica
și drumul fără de sfârșit al filosofiei**

Conferință pentru o dată neanunțată

Text publicat pentru prima dată în *Modelul cultural Noica*, culegere îngrijită de Marin Diaconu, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2009.



Ediție PDF revăzută, Kantinomos Verlag, Tübingen, 2024

<https://kantinomos.com/>

ISBN: 978-3-911041-13-3

© Marcello-Silvestri Chelba, 2009, 2024

Ultima idee a lui Constantin Noica și drumul fără de sfârșit al filosofiei

Conferință pentru o dată neanunțată

Suceava, 3 decembrie, ora 23, 1987:

„Iubite domnule Constantin Noica, peste Bucovina s-a așternut un alb somnolent; mai sunt trei țigări și-o oră până mâine. Am aprins demult sfintele lumânări și mă gândesc cu prietenie la Eminescu. Avea vârsta mea când dădea cele mai bune poezii.

Numai gândul că mă visam cândva un rege al gândirii mă face să nu uit că exist. Mă simt abandonat în ultima stație de un autobuz care nu mai poate veni. Munți de zăpadă metafizică mă înconjoară în cea mai sonoră singurătate: temnița numelui.

Chelba vine, probabil, de la *chelbe* – chelie, lipsă, absență, *nimic*.

Mă clatină gândul că nu voi avea niciodată puterea să spun cu șireată mândrie că sunt Nimic, așa cum Ulise îi spunea Ciclopului că este Nimeni, și mă înspăimântă că, dacă o spun, aş putea fi luat în serios.

Știți, aveți o închipuire greșită despre stagiatură atunci când spuneți că *un geamantan cu cărți este suficient și că o repartitie proastă este o repartitie bună*. Îmi dau seama că acea repartitie proastă la care vă refereți presupunea distanță față de lume, timp liber, un minim confort și liniște sufletească, nu însă foame, frig și mizerii locale.

Vă scriu de îngrijorare. Directoarea școlii vrea cu tot dinadinsul să mă facă să preiau un inventar de vreo 90000 lei, din care lipsesc deja unele lucruri (și, până îmi voi termina stagiul, presupun că vor mai lipsi și altele). Cred că este o manevră menită a mă fixa, a mă împiedica după stagiatură să plec. Dacă insistențele directoarei se vor dovedi nemăsurate și vor apărea presiuni din partea Inspectoratului, sunt hotărât să-mi dau demisia. Astfel, terminând-o cu învățământul (care în condițiile actuale înseamnă numai uzură), nu-mi va mai rămâne decât să iau calea unui Păltiniș.

Nastratin Hoge al meu se confruntă în piață acum cu Zarathustra, neuitând că de acum în cinci ani prietenul său poet era nebun.

Îi sedea frumos unui vânător de lei să spună: *omul poate fi zdrobit, dar nu poate fi înfrânt*; însă eu, care sunt un vânător de idei, spun: *omul nu poate fi înfrânt, dar poate fi zdrobit*.

»Rămas-au bieții oameni numai cu sufleteți, bătuți și struncinați, cum era mai rău și mai amar, cum să nu să poată nice a scrie, nice a să povesti caznele și ucisurili

lor ce au avut de tătari.» (Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei, Ed. Albatros, Buc. 1984, p. 39)”

Aceasta este scrisoarea pe care începusem să i-o scriu lui Constantin Noica în seara de 3 spre 4 decembrie 1987. Am lăsat-o așa, în ciornă, indecis. De ce să-l mai îngrijorez și pe bătrânul Noica, mă gândeam eu, cu problemele mele? Nu știam, în acea seară tristă de iarnă, că interlocutorul meu imaginar, cu care mă plimbam cândva în jurul Păltinișului, tocmai mă lăsase în urmă și suia pieptiș drumul cel fără de întoarcere, spre lumea non-imaginară.

A doua zi, pe autobuzul de navetă Suceava-Bălcăuți-Siret și retur, aveam să aflu că omul Constantin Noica nu mai era printre noi. Toată lumea vorbea despre asta. Se anunțase la *Europa Liberă*. Evident, nu i-am mai trimis acea scrisoare niciodată. Dacă nu o citise deja.

*

Constantin Noica devenise demult interlocutorul imaginar al întrebărilor și obsesiilor noastre intelectuale. Moartea lui Constantin Noica m-a lipsit de primul și ultimul meu mare interlocutor. Dispariția sa m-a făcut să mă simt trădat, încă o dată, de destinul meu potrivit. Aveam planuri la Păltiniș. Voiam să ajung meteorolog acolo, după absolvire, și, în liniștea aceea patriarhală, să mă dedic definitiv cercetărilor filosofice. Era singurul lucru pe care îl mai doream de la viață. Moartea lui Constantin Noica a însemnat pentru mine în primul rând spulberarea acestui proiect și amânarea acelei vieți dedicate exclusiv filosofiei într-un viitor nedefinit, care nu a venit încă nici astăzi.

Simpla prezență a lui Constantin Noica la Păltiniș era și pentru mine, ca pentru mulți alții, un punct de sprijin într-o societate fără nici un orizont spiritual, chiar ostilă filosofiei.

Imediat, după vacanța de iarnă, în ianuarie 1988, în cadrul „Serilor sucevene”, la propunerea domnului Alexandru Țenchea (profesor de limba germană la Institutul de Subingineri din Suceava), am ținut o conferință intitulată „*Constantin Noica – Școala de la Păltiniș*”, în care am adus, cu o uriașă emoție, un omagiu ultimului mare gânditor român, făcând un periplu prin opera sa filosofică și prin amintirile mele păltinișene. Nu demult terminasem de citit toate cărțile sale de dinainte de 1944, mai puțin *Pagini despre sufletul românesc*,

ultima din ciclul antebelic. Toate aceste cărți erau, cred, la *Index*. Nu le găsisem niciunde în biblioteci. Le-am găsit însă la Muzeul Național al Bucovinei, din Suceava, în biblioteca lui Petre Comarnescu, donată acolo. Toate purtau dedicația lui Noica. Le-am citit cu voluptate, cu sentimentul unei mari descoperiri.

Se știe că lui Noica, sub comuniști, nu i s-a mai putut publica nici o carte până în 1962. De altfel, la data apariției lucrării „*Fenomenologia spiritului... istorisită de Constantin Noica*”, el mai avea de ispășit încă doi ani de detenție. Chiar și după eliberarea sa, din 1964, Noica a venit abia după cinci ani, în 1969, cu două volume: „*Două zeci și șapte de trepte ale realului*” și „*Platon: Lysis (cu un eseu despre înțelesul grec al dragostei de oameni și lucruri)*”.

În ce măsură avem de a face, de la „*Lysis*” încoace, cu un Noica reeducat, reciclat politic, îi lăsăm pe istoricii filosofiei să hotărască. Important este însă să remarcăm că acest om, cu un imens potențial creator, a cărui biografie a fost frântă la vârsta de 35 de ani printr-o izolare progresivă din viața publică, timp de 20 de ani, și supus unui lung proces de distorsiune ideologică, a revenit în lume cu ce credeți: cu *Lysis și înțelesul grec al dragostei de oameni și de lucruri*!

La o vârsă la care alții se aștern liniștiți la somn, așteptând să sune poștașul cu încă o pensie, Noica își începea a doua sa perioadă de creație filosofică, cea mai bună, hotărât parcă să își ia revanșa asupra destinului și asupra istoriei printr-o cât mai înaltă escaladare în lumea spiritului. Constantin Noica este omul care, în ciuda destinului, și-a adjudecat până la urmă două decenii de cultură, pe care le-a închinat demnității gândului filosofic și culturii române – asta nu îi va putea contesta nimeni!

Așadar, odată ajuns la *Mathesis sau bucuriile simple*, cartea sa de debut, toate celelalte gesturi și idei ale lui Constantin Noica mi-au devenit inteligibile și coerente, aveau un fir călăuzitor, încât conferința mea de la Suceava s-a cristalizat imediat și firesc în jurul ideii că la Păltiniș nu se construiau și nu se propagau doctrine, adevăruri imuabile și definitive, ci, mai degrabă, se cultiva modelul unei gândiri libere, autentice, lipsită de prejudecăți. Pe scurt, singura doctrină era: *nici o doctrină*. Și am încheiat așa: *Constantin Noica nu a murit. Dar, dacă vă veți duce și îl veți căuta și îmi veți spune că nu l-ați găsit, eu vă voi răspunde că ați nimerit exact în ceasul în care el își făcea, cu pas*

măsurat, turul zilnic în jurul Păltinișului. Dacă l-ați fi căutat la ceasul potrivit, l-ați fi găsit.

*

Proiectul major al filosofului Constantin Noica a fost acela de a întemeia o adevărată școală de înțelepciune, care să se refuze oricărei forme de anchilozare dogmatică și ideologică, în cuprinsul căreia să se predea arta de a gândi, de a dezbate și de a tăgădui creator tot ceea ce ni se pare încheiat și indiscutabil, o școală în care să se predea gândirea critică, autentică, neliniștea și starea de căutare continuă a spiritului.

Lumea trebuia „îmbolnăvită” cu o *neliniște creatoare*, spunea Noica, nu „însănătoșită” cu adevăruri iluzorii, la adăpostul cărora să adoarmă. În jurul acestui proiect gravitează toate celelalte proiecte ale sale: proiectul eminescian, proiectul lingvistic, proiectul metafizic și, nu în ultimă instanță, proiectul național.

*

În cartea poștală (din 27 noiembrie 1984) în care răspundea primei mele scrisori și spunea că pot să-l vizitez oricând la Păltiniș, Constantin Noica mă îndemna să nu părăsesc fizica¹, să o iau în serios, indiferent ce se face la facultate, căci „numai cu o specialitate sigură poți avea acces la cultura mai ridicată”.

Stilul culturii moderne era în viziunea lui Noica o deschidere către filosofie din perspectiva unei aplicații sau a unei științe particulare, în orice caz, a unei experiențe bine fundamentate. Multă vreme m-a obsedat sentința aceasta. În ce aș fi putut deveni specialist, în anii '80, în România? În nimic! Pierdut fără urmă într-o generație condamnată de istorie la dispariție în Neant, nu mi-a mai rămas decât să devin expert în Nimic (cu majusculă).

Și Noica, mi-am dat seama mai târziu, a fost măcinat de un complex cultural, împreună cu toată generația sa. Nici Noica nu era, la drept vorbind, specialist în nimic. Regreta că nu știe mai multă matematică, deși făcea apologia spiritului geometric, regreta că nu mai

¹ Îi spusese în scrisoarea mea anterioară că voiam să mă retrag de la Facultatea de Fizică din Timișoara și să încerc să intru la Facultatea de Filosofie, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.

poate ține pasul în jungla sistemelor logico-matematice, dar, în ultimul moment, a încercat să recupereze handicapul cu o logică purtătoare de o și mai înaltă generalitate (*Logica lui Hermes*). Nici Eminescu nu era specialist în nimic. N-am găsit, până la urmă, nici un filosof specialist în ceva. Singura specialitate posibilă este arta de a mai găsi o întrebare atunci când ți se pare că s-au dat toate răspunsurile posibile. Singura specialitate posibilă este arta de a te ridica deasupra iluziei de certitudine a oricărei specialități. Singura specialitate posibilă este aceea care știe să își submineze profitabil propria sa *autoritate*. Un singur filosof s-a apropiat de această stare de grație critică și de luciditate divină: Socrate, cel care spunea despre sine că *singurul lucru pe care îl știe este că nu știe nimic*. Tocmai de aceea el a trebuit să fie înlăturat din cetate, pentru că autoritatea lui absolută și inalienabilă submina ireparabil autoritatea tuturor celorlalți „specialiști”.

Noica dăduse impresia că tinde să se specializeze în *sentimentul românesc al ființei*, ceea ce îi atrăsese numeroase ironii, dar proiectul național-lingvistic al lui Constantin Noica nu era altceva decât unghiul de atac asupra problemelor fundamentale ale filosofiei din perspectiva experiențelor noastre identitare, în cadrul căreia perspectiva lingvistică era, într-adevăr, cea mai firească prelungire. Era de altfel o perspectivă care, cu Heidegger, se dovedise de succes. Nu poți avea acces la metafizică fără mijloacele limbajului natural, nu te poți apropia de ființă fără să recurgi la limba maternă, într-un spațiu lingvistic de împrumut sau predefinit, artificial. *Limba este păstrătoarea înțelepciunii, adăpostul ființei, iar noi nu suntem decât organul accidental prin care ea se exprimă. Numai în cuvintele limbii tale, spunea Noica, ți se poate întâmpla să îți amintești lucruri pe care nu le-ai învățat niciodată.*

În loc să emigreze în alte culturi, Constantin Noica și-a propus să rămână în țară, cu orice risc, și să încerce să înalțe limba română la rangul de limbă a filosofiei, alături de greacă și germană, tocmai pentru a-și legitima sieși și culturii române competența de a vorbi despre ființă, competență care, pe măsură ce se revela, autoriza implicit întregul său demers metafizic. Aici îi venea în ajutor Eminescu.

Cu alte cuvinte, filosoful Constantin Noica a încercat să-și consolideze edificiul metafizic pe fundamentul a două alte proiecte subiacente: *proiectul național-lingvistic* și *proiectul cultural-eminescian*. În Eminescu Noica găsisse un omolog al lui Goethe în

cultura română, adică expresia unei deplinătăți omenești cu atribute chiar mai înalte. Literatura lui Eminescu, în viziunea lui Noica, se ridică dincolo de simpla mărturie psihologică sau socială, oricât de rafinată și de inteligentă, la altitudini metafizice inegalabile, iar destinul său lumesc, tocmai prin eșec, prin tragica sa prăbușire finală, este cu atât mai exemplar și mai omenesc.

Noica naționalist? Nu i-am citit nici până astăzi acele articole incriminate din tinerețe. Nu mă interesează. Poate le voi citi cândva. Noica însuși a rejectat din biografia sa acea perioadă. A plătit destul pentru ea. A proclamat chiar că orice *intrare în istorie* este o greșală, adică orice angajare politică, încât, în amugul vieții, el putea să spună despre sine, fără nici un regret, ba chiar cu emfază, că a trăit o *viață fără biografie*, fără evenimente, în afara istoriei.

Viața lui Constantin Noica a fost însă un mare și perpetuu eveniment în lumea spiritului, în istoria ideilor și conceptelor filosofiei. Noica nu a fost obsedat de propria sa persoană, în contextul istoriei, ci de *cum e cu puțință ceva nou*, în contextul filosofiei, în istoria spiritului.

Să încercăm să găsim „bănuțul” adus de Noica în istoria filosofiei, să-l așezăm la temelie și să construim mai departe.

De prea multă vreme românii se disting prin simpatia față de câte o cultură sau putere stăină. *Ar fi cazul ca românii să își depășească complexele și să se distingă, în sfârșit, prin simpatia și devotamentul față de cultura română.*

Anacronic sau nu, acesta era, până la urmă, mesajul *național* (nu *nationalist*) al filosofului Noica.

*

Prima mea vizită la Păltiniș a fost în decembrie 1984.

Filosoful locuia încă în cabana din centru, aceea cu pensiune la parter. La etaj era un coridor lung și vreo cinci sau șase camere, de-o parte și de alta. Dintre ele una trebuia să fie a lui Noica. Era multă forfotă. Oameni cu schiuri în brațe tropăiau cu clăpării pe scări și pe podelele din lemn de brad ale etajului. Toată cabana se mișca și scârțâia din încheieturi. Chiar în fața mea, la capătul scărilor, s-a deschis o ușă și în cadrul ei s-au ivit niște oameni care aveau în brațe hârtii, cărți, manuscrise. Acolo era.

Știa că vin. Mă aștepta. Un oarecare student la fizică, în anul doi bis, care voia să se lase de fizică și să intre la filosofie.

(Îmi întrerupsesem anul precedent de studii, în primăvară, pentru a mă dedica unui studiu atent asupra lui Hegel. Făcusem un ocol profitabil deja, conform sugestiilor lui Hegel, pe la sfinții părinți ai creștinismului, în texte de dogmatică și de patristică, dicționare și enciclopedii, pentru a mă edifica asupra raporturilor logice din interiorul dogmei trinității. Mă pasiona la culme să înțeleg cum de pot sta laolaltă, diferite și totuși identice cele trei persoane sau ipostaze divine. Înțelesesem de curând că Hegel nu s-a desprins nici o clipă de acea logică trinitară concentrată în dogma sfintei treimi, dar că în fenomenologia și în logica sa ducea explicitarea silogismelor la niște profunzimi extraordinare. Eram entuziasmat, ca și astăzi de altfel, de sublima horă în care intrase la Hegel natura, omul și ființa supremă, animate de o singură exigență: *libertatea absolută a spiritului*. Nu discutam cu nimeni despre lucrurile acestea și nici nu îmi propusesem să scriu ceva sistematic despre ele. La Timișoara nu exista o facultate de filosofie și nu cunoșteam nici un filosof. Aveam numai niște caiete de însemnări pe care nu apucam să le termin niciodată și pe care nu apucam să le păstrez pentru prea multă vreme, în haosul vieții de cămin.)

Așadar, m-am trezit brusc față în față cu Noica, singurul filosof autentic, recunoscut în acele vremuri în mediile noastre studențești, și singurul om din România despre care auzisem că este bucuros să primească și să stea de vorbă cu tineri pasionați de filosofie. Nu doream de la el decât să știu dacă în gândurile mele sunt sau nu pe drumul cel bun. Îmi doream cu ardoare un interlocutor avizat, în carne și oase, nu doar în cărți, pasionat de aceleași întrebări, căruia să-i împărtășesc cu bucurie descoperirile mele iar el să mă corecteze, dacă am greșit, și să se bucure alături de mine. Atunci l-am găsit.

Începusem o discuție de tatonare, în care Noica voia să mă cunoască, să vadă pe ce cărări am ajuns și încotro mă îndrept în filosofie, discuție întreruptă de multe ori de ceilalți musafiri ai săi, care se cam foiau pe uși, dar reluată de fiecare dată cu și mai multă căldură și familiaritate. Nu trecuse o oră și parcă ne știam demult. Se puseseră chiar și niște pahare cu pălincă, adusă chiar atunci de ceilalți musafiri, care erau din Cluj, când, dintr-o dată, Constantin Noica a spus: *cred că ai adus cu tine ceva*. Pentru o clipă m-a străfulgerat gândul că venisem,

la propriu vorbind, cu mâna goală. Da, i-am răspuns, am la mine un caiet cu niște note de lectură la Hegel. *Cum*, a replicat Noica, *ai curajul să vii la mine cu niște note de lectură la Hegel?* Da, i-am răspuns eu cu seninătate, căci nu venisem să bravez, să-l fac praf în materie de Hegel, ci mă adresam unui „specialist în Hegel” tocmai cu dorința de a-mi calibra demersul încă de la început, înainte de a trece la redactări mai ample și decisive. (Însăși lucrarea mea de licență la Fizică, încheiată în 1986, avea să fie un studiu epistemologic al fizicii moderne, al metodei de cunoaștere în mecanica cuantică, în particular, din perspectiva logicii hegeliene.) *Bine*, a spus atunci Noica, *te deranjează dacă participă și ceilalți musafiri ai mei?* Nu. *Te vom diseca fără menajamente, să știi*, a mai adăugat el. De acord. Atunci Noica s-a dus în camera alăturată și i-a chemat pe ceilalți doi musafiri ai săi. Nu mai țin minte decât că unul dintre ei era acel student arab la medicină, în Cluj, care scria poezie în limba română – îl mai văzusem la televizor.

Începusem să citesc. Noica se așezase pe pat, într-o rână, ca un basileu la banchet, își aprinse o pipă cu tutun englezesc (primit cadou, desigur) și mă asculta cu oarecare distanță. Curând însă am început să-l simt că puflăie tot mai energic, că freamătă, și mă așteptam dintr-o clipă într-alta să mă întrerupă. Doamne, mi-am zis eu în sinea mea, își pierde răbdarea? Și-i dam înainte cu și mai multă putere și pasiune. În sfârșit, am terminat de citit ca într-un iureș acele fragmente pe care le consideram esențiale, în care crezusem că am reușit să prind câteva dintre ideile fundamentale hegeliene.

Ultimul dintre fragmentele citite era aproximativ² acesta, intitulat de mine, mai târziu, *nucleul hegelian*: „Sunt o serie de idei pe care Hegel nu ni le spune, pe care mai degrabă le resimțim în subtextul sistemului logic hegelian, sunt idei fără de care întregul său edificiu cade. Prima idee a lui Hegel, în ordinea *rațiunii suficiente* a sistemului său, este aceea că *ființa este autoreferențială*. Ea se constată pe sine și se afirmă pe sine, atât încât se și suprimă. Ideea care vine imediat în poziția următoare este că, prin concept, conștiința cugetătoare se

² Diferența față de versiunea citită lui Noica rezidă într-un singur cuvânt: în loc de *ființa este autoreferențială* am spus *ființa este autoreflexivă*. L-am preferat ulterior pe «*autoreferențială*» pentru a face mai explicită *legătura* dintre *ontologia tradițională* și *hermeneutica logico-matematică modernă*, pe care o realizasem între timp. (Nota bene: această notă de subsol este inedită – nu există în versiunea din *Modelul cultural Noica*.)

identifică cu ființa, trece pe această punte analogică a conceptului în condiția ființei, propriu zis, în modul ei, fapt în virtutea căruia *individualul e un universal*. Cu aceasta, și este afirmată acum ideea sinteză a primelor două, momentele reflectării conștiinței cad în fenomen ca momente ale devenirii. Orice cunoaștere este o gândire de sine, luată ca fiind a celuilalt.” Au urmat câteva clipe de liniște. Ceilalți musafiri ai lui Noica erau muți. Primele cuvinte ale lui Noica au fost: *Nu credeam că un tânăr de vârsta ta îl poate înțelege pe Hegel*. Gata, intrasem la Noica.

Ceea ce a urmat a fost o lungă discuție despre Hegel, în care Noica mi-a arătat că eu dau totuși o anumită conotație conștiinței care nu există la Hegel, mi-a sugerat apoi lecturi, mi-a recomandat pentru început o *lectură turistică*, pentru dobândirea unui orizont filosofic cât mai larg, după care pot reveni și aprofunda orice subiect, m-a sfătuit să merg în filosofie pe marile bulevarde, pe la marii autori, la surse, nu pe cărări lăturalnice, dar nu așa, la întâmplare, ci călăuzit de o idee. *Ai vreo idee*, m-a întrebat el. *Am*, i-am răspuns eu: *solitudinea absolută – ca stare proprie a ființei absolute și condiție a libertății ei absolute*. *Oho*, a exclamat Noica, cu vădită satisfacție, *dar aici sunt mai multe idei*. *Bine*, a continuat el, *ține-te de fizică și apucă-te de filosofie*. Mi-a recomandat să îmi fac curățenie între prieteni, să nu îi păstrez decât pe aceia de la care am ce învăța, a căror prietenie mă poate spori în materie de cultură, și să mă îndepărtez de cei care doar îmi consumă timpul, explicându-mi că din același motiv s-a retras și el la Păltiniș, ca să scape de forfota Bucureștiului și de tot felul de musafiri nepoftiți, distanța de la București la Păltiniș acționând o bună bucată de vreme, până la apariția „Jurnalului”, ca un filtru care nu îi aducea în vizită decât pe cei care îi erau cu adevărat apropiați sau puternic motivați intelectual și spiritual. În încheiere, mi-a trecut numele și adresa într-un carnetel. *Te trec pe lista celor 22* – a spus el – *știi ce înseamnă asta*. Știam, citisem *Jurnalul de la Păltiniș* și simțeam cum miza acelei întâlniri devenea amețitoare.

La despărțire Noica mi-a spus că pot să-l vizitez oricând, dar să-l menajez, să nu vin totuși prea des. După atâta entuziasm m-am simțit dintr-o dată frustrat. De ce? Nu am înțeles de ce îmi impusese restricția aceasta decât mult mai târziu. Era luna decembrie 1984. Trei ani mai târziu Constantin Noica avea să treacă în neființă. Școala de la Păltiniș

de fapt își închisese porțile iar eu nu eram decât un ultim sosit, puțin înainte de „ultima recreație”.

*

Constantin Noica și-a prevăzut sfârșitul așa cum, se spune, pot numai marii inițiați.

Nu l-am vizitat decât de două ori pe an, o dată în vacanța de vară și o dată în vacanța de iarnă, înainte de sărbători.

În iarna lui '85 Constantin Noica mi-a povestit o întâmplare plină de tâlc, o discuție pe care o avusese nu demult cu 'nea Păta, un băștinaș aproape de aceeași vârstă cu el, puțin mai tânăr, care făcea în stațiune tot felul de servicii cu brațele și cu căruța lui pitică, de munte, și care îl aproviziona și pe Noica în sezonul rece cu lemne. Într-o zi 'nea Păta i-ar fi spus: *Ce tot faci acolo, domnu' Noica, de nu mai găți; stai așa, departe de familie, și te tot chinui de unu' singur. Iacă, i-ar fi răspuns filosoful, ca și mata am și eu lucrul meu. Lucru, lucru, iar fi replicat atunci 'nea Păta, da' tot lucru are un gătat.* Atunci, povestea Noica, pentru prima oară și-a dat seama că ar fi cazul să se gândească la un sfârșit, la o încheiere a operei sale filosofice. În anul următor apărea *Scrisori despre logica lui Hermes* – subțire, străvezie și enigmatică, o fulgurație a gândirii filosofice într-o încercare grăbită de a surprinde esența esențelor, un fel de substrat al condițiilor, anterior oricărei logici, un fel de arhetip în care lumea se oglindește și se regăsește identică, în orice parte a sa ca și în întreg. După această ultimă carte, cum se știe, Noica s-a investit cu toate puterile, până la ultima suflare, în fotocopierea manuscriselor eminesciene și punerea lor în circulație, la dispoziția tinerilor îndeosebi, întrucât acolo se găsea o râvnă intelectuală și o libertate spirituală benefică și molipsitoare. Când i s-a propus să accepte să i se traducă opera în limba germană, Noica a refuzat și l-a recomandat pe Blaga, întrucât, spunea el, *Blaga este cel care are de spus ceva acum Occidentului, Occidentul are nevoie acum de Blaga, nu de Noica, vremea mea va veni mai târziu.* La fel, pus în fața ideii sfârșitului, Noica nu a găsit de cuviință altceva decât să lupte cu ultimele puteri pentru aducerea la lumină a manuscriselor lui Eminescu. Putea găsi un final mai apoteotic? Poate, în paralel, lucra și

la *De dignitate Europae*³ – un adevărat imn închinat culturii europene și vocației sale universale, în ciuda multtrâmbițatului ei *declin*, dar și a *marginalității* noastre. („*E pour si muove!*”, al lui Galilei, se traducea la Noica într-un „*Și totuși, Europa!*” – rostit, la fel, cu o ultimă suflare, cu numai doi ani înainte de prăbușirea *Inchiziției comuniste*.)

În decembrie 1986, înainte de sărbători, l-am vizitat iarăși pe Noica la Păltiniș. Nu vedeam la el nici o schimbare. Părea că a intrat într-o mecanică a vieții, a programului său diurn, care mă făcea să cred că va trăi cel puțin un secol. Aprinderea focului, ceaiul de dimineață la ibrice, micul dejun frugal, plimbarea în jurul Păltinișului, lecturi, traduceri, scrieri, prânzul minimal, ultimile retușuri printre musafiri, și seara, în sfârșit, *mierea zilei*, cum îi plăcea lui să spună, *culegerea roadelor de peste zi*, împreună cu ceilalți vizitatori. La despărțire însă, surpriză totală. Îmi spusese, așa, în trecut, că nu crede că va mai trăi mai mult de *trei sute cinci zeci și șase de zile* (dacă îmi aduc bine aminte) – ceva mai puțin de un an, cam la anul pe vremea aceasta, mi-am făcut eu repede un calcul. Am rămas uluit. Nu am vrut să cred (de aceea nici nu aș mai putea garanta că am reținut exact numărul de zile pe care îl estimase, mi l-am șters aproape automat din memorie). Am plecat cu inima îndoită. Nu puteam să cred că Noica putea fi chiar atât de exact în estimarea zilelor care i-au mai rămas de trăit. Se putea înșela. Chiar și o presimțire, mă gândeam eu, nu putea fi decât foarte aproximativă. E o cochetărie cu Goethe, mă încurajam.

În anul următor, 1987, nu m-am putut duce la Păltiniș decât târziu, pe la sfârșitul lui august, înainte de a mă duce la Bălcăuți. Era în

³ *De dignitate Europae* a apărut postum, în 1988, la Editura Kriterion, în limba germană (în traducerea lui G. Scherg). În 1993 a apărut la Editura Humanitas, în sfârșit, versiunea originală, sub titlul *Modelul cultural european*. Cartea conține de fapt o serie de articole publicate de Noica în perioada 1986-1987, deci în ultimul an al vieții, în trei reviste diferite: *Ramuri*, *România literară* și *Viața românească*. Abia puse împreună aceste eseuri aveau să-și reveleze însă adevărata lor temă centrală și întregul lor potențial „exploziv”. Noica optase acolo definitiv pentru o Europă unită, solidară, chiar și în declin. Pentru că Europa știe să renască, pentru că tocmai acesta este sensul ei, să nege sistematic orice formă de încremenire a spiritului, să devină mereu altceva, ca și cum destinul ei ar fi însăși *noutatea*. Iar pentru acest reviriment european, conchidea acolo Noica, nu trebuie decât să avem răbdare cu *timpul*, adică să așteptăm „*kairós*-ul următor”, momentul prielnic, de bun augur, pentru o nouă primenire și renaștere a spiritului.

Câtă seninătate și putere de regenerare la un om zdrobit de istorie, într-o țară care agoniza, ca și astăzi, la marginea Europei!

orice caz o vreme urâtă și neobișnuit de rece. A doua zi dimineața Noica m-a invitat să facem împreună turul Păltinișului, dar m-a rugat să vorbesc mai mult eu, întrucât era prea frig și se ferea să nu răcească. Era chiar o ceață deasă și lipicioasă. Mergeam cu gurile ridicate. Noica își înfășurase fularul de două ori, până la nivelul nasului. Am început să coborâm către schit, ca de obicei. Nu aș putea să spun despre ce anume vorbeam. Nu ne văzusem de aproape un an. Trecuse deja primul meu an de stagiu la Bălcăuți. Aveam destule de povestit. Știu numai că încercam să nu intru în prea multe detalii, nici de viață, nici filosofice, tocmai pentru a nu-l provoca la discuții. Totuși, după ce am dat ocolul pe la schit, pe lângă cantonul silvic, pe ultima parte ascendentă a circuitului Noica a început să vorbească. Eram îngrijorat, eram gata să îl întrerup și să-i aduc aminte de rugămintea sa inițială, când, dintr-o dată, a spus: *Am o idee și nu știu cui să i-o dau*. După o scurtă pauză, a adăugat: *Este această distincție: infinitul afară – infinitul înăuntru*. În continuare mi-a explicat că pe această dihotomie se sprijină existența a două mari categorii umane, *naturile fericite* și *naturile nefericite*. În categoria *naturilor fericite* intrau, spunea el, *oamenii care posedă infinitul înăuntrul lor*, care, cu alte cuvinte, *pot cuprinde dintr-o privire și pot călători necondiționat în nemărginirea spiritului* – aceștia erau, după el, cu precădere filosofi și oscila în privința artiștilor și teologilor. *Naturile nefericite erau cei pentru care infinitul sălășluia în afara lor*, iar în categoria aceasta intrau aproape fără deosebire oamenii de știință, adică cei care, îndeletnicindu-se cu finitul, doresc să epuizeze sau să reconstituie în afara lor, în finit, ceea ce fuge încontinuu de ei: infinitul.

Am urmărit toată această expunere cu o extremă încordare. Mă simțeam vinovat că îl făcusem până la urmă să vorbească și nu puteam să-l opresc. Vorbea cu atâta năduf încât părea că este gata să o ia de la capăt, pe un nou drum în filosofie. Cu un pas cumpătat, dar nu fără riscul de a răci, Noica găsisese atunci poate momentul potrivit și contextul de idei prielnic pentru a-mi trece ultima sa idee, ca pe o ștafetă sau moștenire. De ce mie? Desigur, din întâmplare. Poate a mai trecut această idee și altora, a diseminat-o poate peste tot în acea perioadă. Vom afla mai târziu. În orice caz, cu prilejul aceleiași întâlniri Noica avea să mă surprindă din nou cu acea previziune funestă. Nu își mai dădea de trăit decât *o sută nouă zile*. De data aceasta am fost lovit ca de trăsnet. Totul căpăta sens. Previziunea de

anul trecut, ideea de dimineață, sfârșitul de care îi amintise nu demult 'nea Păta.

Am plecat atunci de la Păltiniș înfrânt și neputincios. Deși nu voiam în continuare să cred, mă gândeam serios că aceasta s-ar putea să fie totuși ultima noastră întâlnire, că acum l-am văzut în viață pentru ultima oară. Conform calculului său avea să ne părăsească undeva în vacanța de iarnă, înainte de sărbători, în pragul nașterii *Celui care a venit să ne mântuiască*.

A reușit. Până și în asta a reușit. Faptul că a putut să-și prevadă sfârșitul cu cel puțin un an înainte, pentru a lăsa totul în bună rânduială și a nu rămâne lucrul *negătat*, este, fără nici o îndoială, o ultimă victorie a sa în fața destinului. Iar dacă este într-adevăr ceva dincolo de moarte, vreo formă de dăinuire, atunci Noica sigur deapănă și acum o idee, pe spirala infinită a gândului filosofic.

*

Multă vreme acea ultimă idee a lui Noica mi-a rămas ascunsă în ungherele memoriei, până când, după aproape 11 ani, ocupându-mă de problema antinomiilor în *Critica rațiunii pure* a lui Kant, mi-am dat seama că acea distincție *infinitul înăuntru – infinitul afară* aruncă o lumină salvatoare asupra mecanismului interior al antinomiilor. Kant surprindea acolo felul în care seriile deductive ale mărginirii sau nemărginirii lumii continuau la infinit, când afară, când înlăuntrul conceptului lumii ca totalitate inteligibilă.

Iată de pildă în prima antinomie, aceea în care se pune în cumpănă calitatea lumii de a fi mărginită sau nemărginită în spațiu și timp:

Dacă se pleacă de la ipoteza că lumea nu are un început în timp, înseamnă că până la lumea dată, prezentă, s-au scurs o infinitate de stări anterioare ale sale. Dar, spune Kant, o serie infinită de stări nu poate fi epuizată niciodată. În consecință, dacă nu ar fi avut un început în timp, lumea nu ar fi putut să ajungă niciodată până la starea ei actuală. Or, de vreme ce este dată, înseamnă că lumea a avut cândva un început.

Invers, dacă se pleacă de la ipoteza că lumea are un început în timp, înseamnă că este un moment anterior apariției lumii în care nu era nimic. Dar, spune Kant, lumea nu se poate naște din nimic, orice stare a lumii trebuie să rezulte dintr-o altă stare a ei anterioară. În spatele

oricărei stări date a lumii se deschide dintr-o dată o serie infinită de stări anterioare. În consecință, lumea nu poate fi decât infinită în timp.

Cu alte cuvinte, lumea, ca infinitate dată, este subminată de o infinitate de stări anterioare ale sale, care o pândesc din urma sa și o determină să se închidă, să se replieze pe ipoteza că este finită. Infinitatea stărilor anterioare apare în exteriorul lumii date și sfârșește prin a fi resorbită în interiorul ei, scoțând la iveală o lume finită, limitată în spațiu și timp. Invers, în ipoteza că lumea este finită, adică există un exterior al ei sau un timp anterior vid, infinitatea stărilor ei anterioare se revelează în interior și sfârșește prin a fi proiectată în exteriorul lumii date, spulberându-i aparenta finitudine inițială într-o infinită întindere în spațiu și timp.

Am analizat pe larg acest joc al antinomiilor în lucrarea *Antinomia rațiunii pure și paradoxele logice* prezentată în 1998, la Universitatea de Vest din Timișoara, cu prilejul Simpozionului Internațional „Logică și otologie” (un fragment din această lucrare a fost publicat în volumul colectiv *Logică și ontologie*, Editura Trei, 1999, îngrijit de profesorii Constantin Grecu și Iancu Lucica). Aceeași relație (*infinitul afară – infinitul înăuntru*) este surprinsă și în raportul dintre geometria euclidiană (cu infinitul afară) și cea neeuclidiană (cu infinitul înăuntru), precum și în multe alte *situații onto-logice*, în lucrarea mea mai recentă: *Introducere critică*, Editura Crates, Reșița, 2004.

*

Dar să revenim la om, așa cum îi plăcea și lui Noica, în spiritul unui pragmatism metafizic originar, kantian, căci orice demers metafizic care nu își găsește un răspuns în firea omului și a lucrurilor se risipește în van.

Antinomia rațiunii pure vorbește până la urmă despre om, nu despre lume. Depășirea metafizicii nu trebuie să survină printr-un pas înapoi, către lucruri și interesele noastre subiective, ca la Wittgenstein, adică prin relativizarea rațiunii, prin retragerea competenței sale universale și instituirea unei axiologii elective, statistice, într-un univers complet desacralizat, ci printr-un pas înainte, în care, cu tot cu idee, să te îndrepti către lucruri și să regăsești acolo, în mic, ceea ce ai văzut că este valabil în mare.

Idealul cunoașterii și al înțelepciunii este să vezi *Ideea* cum palpita în oameni și în lucruri și, ca vechii greci, să ajungi să te porți cu acestea cu un respect profund, *ca și cum* în fiecare om și în orice lucru ar locui un zeu (*Ființa*).

Va fi extrem de interesant de arătat cândva că acest mesaj este în substanța sa profund creștin și profund ecumenic și că, în acest sens, metafizica ajunge în cele din urmă la o *metapragmatică*, adică la *descrierea condițiilor unei bune vecinătăți a omului cu Dumnezeu, cu lucrurile din preajma sa și cu lumea în care i-a fost dat să trăiască*.

*

Mesajul nostru românesc în cultura universală pare a-și fi găsit în sfârșit o expresie inteligibilă abia spre sfârșitul secolului XX. El ar putea fi acesta: ***resacralizarea universului pe calea ideilor și conceptelor metafizicii***, singura cale care poate depăși barierele dintre religii fără să impieteze asupra niciuneia, lăsând posibile, în paralel cu progresul științei, oricâte alte stilistici ale raportării la Dumnezeu.

Acesta era dezideratul pe care îl urmărea și Mircea Eliade în vasta sa călătorie prin lumea ideilor și credințelor religioase, care nu făcea decât să deceleze resorturile universale ale credinței și profilul omului religios originar, netezind calea unei comunicări sau cuminecări *hiperteologice*.

Același deziderat l-a avut și Blaga, care și-a rezumat admirabil întregul său program metafizic în acele două memorabile versuri: „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii,/ci, cu lumina mea, sporesc a lumii taină.”

Dacă aruncăm o privire și mai în trecut, cu aproape cinci sute de ani în urmă, vom găsi același mesaj enunțat și de Petru Rareș și vărul său, Mitropolitul Grigorie Roșca, în vastul lor *program iconografic* încorporat în mănăstirile din Bucovina, mănăstiri care s-au înălțat cu mult *curaj teologic* deasupra statutului lor obișnuit de lăcașe de cult, la rangul unui adevărat *tratat teologic și ecumenic*, integrat iconografic, arhitectural, conceptual și liturgic, așa cum a arătat recent Sorin Dumitrescu în cartea sa *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*.

Paradoxal, și Cioran a lucrat la același proiect. Cioran, „scepticul de serviciu al unei lumi în declin”, nu a făcut până la urmă decât să istovească discursul nihilist. Dând glas scepticismului nostru imanent,

cu o totală sinceritate, cu orice risc, inclusiv acela de a-și arunca propria sa ființă definitiv în chinurile infernului, Cioran nu a făcut decât să epuizeze, pentru cel puțin un secol de acum încolo, dacă nu definitiv, argumentele tuturor detractorilor bunului simț, ai credinței și spiritului. Evident, a trăit ca un paria, la marginea societății, propunându-și chiar de la început să trăiască asemenea unui parazit, în interstițiile acestei lumi, eliberat de orice determinare sau subordonare profesională și de orice relație cu lumea contemporană. Și abruptă, și ocolitoare, calea aleasă de Cioran a fost în fond aceea a demonstrației prin reducere la absurd: – *Dacă după mine*, spunea el într-un interviu, *după tot ce am scris eu, lumea aceasta va mai crede în ceva, înseamnă că este într-adevăr ceva în care poți și merită să crezi*. Dar puțini au înțeles și au fost dispuși să îndure până la capăt acest mod aproape eroic, așa spune, de testare a fundamentelor ființei și existenței noastre. Cioran însuși, care și-a trăit întreaga sa viață în orizontul *libertății absolute*, sub dezideratul eliberării totale de orice predeterminări și iluzii, nu a înțeles decât foarte târziu, în amurgul vieții, ce se întâmplă cu el, care este de fapt destinul lui, și anume, tocmai acela de a epuiza, pentru ceilalți, argumentele nihilismului (cum observa Gabriel Liiceanu). A demolat cu o furie divină aproape totul. Un singur lucru nu a reușit să surpe și să ridiculizeze niciodată: *propria sa aspirație de libertate*.

Iatăl și pe Brâncuși, cel care toată viața lui nu a făcut altceva decât să descojească materia până la idei, de la ideea de *copil* până la ideea de *început*, de la ideea de *pasăre* până la ideea de *zbor*, de la ideea de *femeie* până la ideea *fecundității*, de la ideea de *stâlp al cerului* până la ideea de *înfinit*, de la ideea *Cinei cele de taină* până la ideea *tăcerii și reculegerii împreună*. Brâncuși de fapt nu a sculptat, ci a întruchipat idei, le-a făcut să renască și să palpitate în carnea pietrei, a bronzului sau a lemnului. Brâncuși este un filosof care s-a exprimat în piatră, care și-a reamintit și a vorbit în limba strămoșilor noștri neolitici, fără amăgiri doctrinare, însă cu o vocație naturală spre un sistem coerent de idei, centrat în jurul aceluiași mesaj originar: *resacralizarea universului pe calea ideilor și conceptelor metafizicii, ca formă supremă de interiorizare spirituală a infinității acestei lumii, precum și a ființei absolute – aceea care ne transcende mereu, așa cum își transcende de fiecare dată propriile sale întruchipări și creații*.

*

M-am uitat deunăzi în *Jurnalul de idei*⁴ al lui Noica să văd dacă acea ultimă idee a sa are antecedente. Am găsit o mulțime.

Una din ultimele sale însemnări, [359]⁵, din 1987, suna chiar așa: „Am constatat că *matematicienii* sînt fericiți (prea multe popoare), *fizicienii* fericiți – *chimiștii* sînt nefericiți (au ieșit din fericirea tablei lui Mendeleev și populează la nesfîrșit lumea cu chimia organică), *biologii* sînt fericiți – *istoricii* sînt nefericiți (prea multe popoare, iarăși), *filozofii* fericiți, *muzicienii* nefericiți, *plasticienii* fericiți, *misticii* nefericiți, *teologii* fericiți.”

Iată și o însemnare, [8]⁶, din 1958: „Trebuie numai să ai curajul și modestia de-a te restrînge la lucrurile unde acumularea îți este posibilă. Fiecărui îi e dată o singură vîănă a interminabilului, o singură formă de infinitate: Nu jindui infinitatea altora, nu le fura delirul lor sacru. Trăiește, adîncește-te și rătăcește într-al tău.”

Mai târziu, în însemnarea [320]⁷ din perioada ‘65-’69 spune: „O dată pleci de la finit, altă dată te instalezi direct în infinit. Deosebirea ar mai fi că la infinitul prost, la infinitul ce nu se termină, infinitatea este la *capăt*, pe când la infinitul bun, infinitatea e în *miezul* lucrurilor, e *peste tot* ...” – o reflecție pe care aș corobora-o cu una din *De dignitate Europae*: „De aceea în lumea noastră tot ce e bun are un sens de infinitudine – după cum tot ce e rău cade sub infinitudinea, de rîndul acesta proastă, a lui «încă ceva și încă ceva». Căci tot ce e rău este într-o limităție ce se reia ca tristă limităție, pe când ce este bun intră – ca în nici o altă cultură – în limita ce nu limitează, ca în legenda copilului născut în iesle.”⁸

În sfîrșit, iată și o însemnare, [41]⁹, din perioada 1968-1977, datată chiar cu o oarecare acribie:

„Mai 1975 Sibiu.

Dacă faci cu inima curată lucrurile, toți îți vin în ajutor. Așa mi se întîmplă acum, cînd văd încă o dată că nimic nu e bun dacă nu are în el infinitatea, «partea lui Dumnezeu». Nici locul sau așezarea visate n-ar

⁴ C. Noica, *Jurnal de idei*, Ed. Humanitas, București, 1991

⁵ Op. Cit., p. 391

⁶ Op. Cit., p. 18

⁷ Op. Cit., p. 137

⁸ C. Noica, *Modelul cultural european*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 82

⁹ C. Noica, *Jurnal de idei*, p. 235

fi «bune», dacă ar fi doar pe măsura visului. Am venit aici, ca într-un *nicăieri determinat*, și încetul cu încetul, zi de zi, ceilalți vin să-i dea noi determinări și să prefacă acest nicăieri într-un *undeva*, cu sens, al vieții mele, ca într-o transhumanță a ei sortită s-o readucă s-au s-o ducă înspre locul în care s-ar putea așeza în sfârșit, în rostul [visat cu 40 de ani în urmă](șters, n. ed.), în rodnicia ei și în blînda ei extincțiune.”

*

Gândul mă duce involuntar la *Cezara* (nuvela lui Eminescu), la bătrînul călugăr *Euthanasius* și insula lui paradisiacă, spre care năzuim toți, la capătul tuturor dezamăgirilor.